

Savaşın Değişen Niteliği ve *Jus ad bellum* ve *Jus in bello*'ya Etkisi

Klevis KOLASİ

Öz: Bu çalışma, savaşın niteliği ve uygulanma biçimi ile devletlerarası kuvvet kullanımını düzenleyen Uluslararası Hukuk arasında yakın bir ilişki olduğu varsayımdan hareketle, kuvvete başvurma kurallarını kapsayan *jus ad bellum*'un ve kuvvet kullanımının fiilen icra edilirken uygulanan kuralları kapsayan *jus in bello*'nun günümüz savaşın değişen niteliğinden nasıl etkilendiğinin bir incelemesini ortaya koymaya çalışmaktadır. Makale, uluslararası hukukta mevcut bulunan kuvvet kullanmaya ilişkin düzenlemelerinin savaşın siyasi teorisinde ortaya konulan siyasal şiddetin niteliğini esas aldığı ve bu nedenle 'yeni savaşlar' kavramı çerçevesinde dile getirilen günümüz silahlı çatışmaların özelliklerinin mevcut *jus ad bellum* ve *jus in bello*'nun kapsamı dışında kaldığını göstermeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaşın siyasi teorisi, yeni savaşlar, *jus ad bellum*, *jus in bello*, 1949 cenevre sözleşmesi

The Changing Character of War and its Impact on the *Jus ad bellum* and the *Jus in bello*

Abstract: This article is based on the assumption that there is a close relationship between the nature of war and International Law governing the use of force. This study attempts to elucidate how *jus ad bellum*, which encompasses the rules of the use of force, and *jus in bello*, which deals with the rules in war, are affected by the changing character of war today. The article argues that the existing regulation regarding the use of force in international law is based on the nature of the political violence as defined in the political theory of war, and that the features of contemporary armed conflicts expressed within the framework of the concept of 'new wars' remain outside the scope of the existing *jus ad bellum* and *jus in bello*.

Keywords: Political theory of war, new wars, *jus ad bellum*, *jus in bello*, The Geneva Conventions of 1949.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Cebeci 06590 Ankara/Türkiye.
Makale gönderim tarihi: 24.10.2017
Makale kabul tarihi: 19.01.2018

Giriş

Savaş konusu her zaman kuvvet kullanımının meşruiyetiyle ilgili bir tartışma tarafından eşlik edilmiştir (Armstrong vd., 2005: 3). Soğuk Savaşın sona ermesinden beri ve özellikle Birleşmiş Milletler (BM) himayesinde gerçekleştirilmeyen ve IICK¹ tarafından ‘yasadışı ama meşru’ (IICK, 2000) olarak ilan edilen Kosova müdahalesinden ve Irak Savaşı’ndan sonra, kuvvet kullanımı BM’de, meclislerde, üniversitelerde ve medyada canlı bir tartışma konusu olmuştur (Aust, 2010: 205; Keskin, 2006-2007; Ali, 2001; Wheeler, 2001; Brownlie & Apperley, 2000; Schnabel & Thakur, 2000). Anthony Aust’un (2010: 205) dikkatimizi çektiği üzere, günümüz Uluslararası Hukuk çerçevesinde kuvvet kullanımıyla ilgili kurallar açıkça ifade edebilirse de, esas zorluk onların belirli koşullar altında nasıl uygulandığında yatmaktadır. Bu zorluğun nedenleri, birçok disiplinlerarası çalışma tarafından, kuvvet kullanımı ile ilgili uluslararası hukukta bulunan mevcut kurallar çerçevesinin zayıflığından² ziyade, uluslararası politikadaki güç dağılımında önemli konumlara sahip büyük güçlerin kuvvet kullanma yasağını kendi jeopolitik çıkarları ve hedefleri çerçevesinde yorumlamalarından kaynaklandığı ortaya konulmuştur (Byers & Nolte, 2003; Falk, 2004; Thakur, 2006; Bartholomew, 2006; Keskin, 2006-2007; Özdemir, 2011: 18). ‘Meşru müdafaa’ nın sadece silahlı bir saldırıya karşı kullanılabilceği nosyonunu açıkça reddeden ‘Bush Doktrini’nin tetiklediği tartışmaları dikkate aldığımızda (Kohen, 2003; Meiertöns, 2010), bu argümanın önemini kabul etmek zor değildir. Bununla beraber, uluslararası hukukta kuvvet kullanma ile ilişkin bulunan zengin ve eleştirel literatür içerisinde, günümüz savaş olgusunun kuvvet kullanımıyla ilişkisinin yeterince incelenmediği dikkat çekmektedir.³ Oysa, kuvvet kullanımıyla ilişkin kuralların uygulanmasındaki zorluğunun bir diğer yanı, günümüzde savaşın aldığı biçim ile ilgili de olabileceği ihtimalini dikkate almak durumundayız. Bu doğrultuda *jus ad bellum* ve savaşın değişen niteliği sorunu arasındaki ilişkiyi tekrar incelemek yararlıdır.

Uluslararası alanda veya devletlerarası ilişkilerde güç veya kuvvet kullanımının yasaklanması 1945 yılında Birleşmiş Milletler Antlaşması aracılığıyla gerçekleşmesi bir rastlantı değildir. İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkıcılık derecesi ve kapsama boyutunun bir benzerinin tekrar yaşanmamasını sağlamak için, savaşın yasaklanması uluslararası barış ve istikrarının sürdürülmesi bakımından vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edildi. İlk savaş yasağının ilke olarak 1928 yılında Briand-Kellogg (Paris) Pakti’nda gündeme gelmesi, aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı’nın yıkıcılığıyla ilgili olduğu öne sürülmüştür (Yal-

¹ The Independent International Commission on Kosovo.

² BM Antlaşmasında yer alan kuvvet kullanımı ile ilgili kurallar çerçevesinin zayıflığını savunan bir çalışma için bkz. (Glennon, 2015).

³ Bu konuda öne çıkan en kapsamlı ve güncel çalışma için bkz. (Chinkin & Kaldor, 2017).

çinkaya, 2008: 197). Briand-Kellog Paketi'ne kadar savaşa başvurmak devletlerin sorunlarını çözmek için başvurdukları bir hak olarak görülmüştür (Aust, 2010: 206; Keskin, 1998: 17). Bu geleneği değiştiren faktörlerden bir tanesi, belki de en önemlisi, (modern) savaşın daha önce görülmemiş korkunç boyutlara ulaşmasının, yani savaşın topyekünleşmesinin olduğunu söyleyebiliriz (Weller, 2010: 1; Glennon, 2001: 1; Malanczuk, 1997: 341). Bu açıdan baktığımızda, savaşın evriminin uluslararası hukukun evrimiyle yakından ilişkili olduğunu saptayabiliriz. Bu çerçevede, Armstrong'ın (2005: 4) belirttiği gibi, BM Antlaşmasıyla gündeme gelen kuvvet kullanma yasağı, Birinci ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarını temel alarak düzenlenmiştir. Diğer bir deyişle, BM şartında düzenlenen kuvvet kullanma yasağı, nesnesi olarak devletlerarası modern savaşın esas aldığını söylemek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri uluslararası alanda herhangi bir savaş ilanı yaşanmamıştır. Bununla beraber silahlı çatışmalar devam etmiştir ve kimi devlet içi çatışmalar, 1990'ların başında Yugoslavya'nın dağılmasını takip eden Bosna ve Kosova çatışmaları ve en son Libya ve Suriye iç savaşında görüldüğü gibi, korkunç boyutlara ulaşmıştır. Bu durumda, günümüzde savaşın geldiği son aşamasını incelemek, uluslararası hukukta kuvvet kullanma açısından önem taşımaktadır. Eğer kuvvet kullanma yasağı savaşın niteliğiyle yakından ilişkiliyse, o zaman günümüzdeki silahlı çatışmaların (savaşın) değişen niteliğinin kuvvet kullanma hukukunu nasıl etkileyebileceğini incelemek bu makalenin temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Bu çalışma, savaşın özelliği ve uygulanma biçimi ile devletlerarası kuvvet kullanımını düzenleyen Uluslararası Hukuk alanında yakın bir ilişki olduğu varsayımdan hareketle, Uluslararası İlişkilerde (Uİ) sıkça kullanılan ifade ile güce başvurma kurallarını kapsayan *jus ad bellum*'un (savaşa başvurma hukuku) ve kuvvet kullanımının (savaşın) fiilen icra edilirken uygulanan kuralları kapsayan *jus in bello*'nun (savaşta hukuk) savaşın değişen özelliğinden nasıl etkilendiğinin bir incelemesini ortaya koymaya çalışmaktadır. Makale, BM Antlaşmasında ortaya konulan kuvvet kullanma yasağının devletlerarası savaşın politik teorisinde tanımlanan devletlerarası savaşın esas aldığını ileri sürmektedir. Bu nedenle, günümüzdeki silahlı çatışmaların özelliklerinin *jus in bello* kurallarının uygulanmasını zorlaştırdığı gibi, geleneksel savaşlardan farklı yapısal özellikler içeren 'yeni savaşlar'ın *jus ad bellum* veya kuvvet kullanma yasağının dışında kaldığı öne sürülmektedir. Bu bağlamda, çağdaş *jus ad bellum*'un değişen savaşın niteliği veya yeni savaş biçimleri karşısında sınırlı kaldığını savunulacaktır.⁴ Bu amaçla öncelikle savaşın siyaset

⁴ Burada ileri sürülen bu argümanın, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri Amerik Birleşik Devletleri'nin giriştiği müdahalelerini savunan (bkz. Elshain, 2004; Feinstein & Slaughter, 2004) ve bunların güç kullanımı kavramında ve düzenlenmesinde yapılacak değişikliklerle uluslararası hukukun içeriğine taşınmasını öneren 'Yeni Uluslararası Hukuk' savunucularının argümanları ile karıştırılmaması gerekmektedir. Bu tezlerin bir eleştirisi için bkz. (Özdemir, 2011: 35-47).

teorisinde nasıl incelendiği ele alınacak ve sonradan savaşın değişen niteliği ve günümüzdeki silahlı çatışmaların temel özellikleri irdelenecektir. Son aşamada ise bu değişimlerin *jus ad bellum* ve *jus in bello*'yu nasıl etkilediği ve söz konusu değişimlerin savaşı düzenleyen uluslararası hukukunun bu iki alanlarına yansıtıp yansımadığı tartışılacaktır.

Örgütlü bir Şiddet Biçimi Olarak Savaş ve Savaşın Politik Teorisi

Sinisa Malesevic'in (2010: 332) dikkatimizi çektiği üzere, savaş insan türü kadar eski bir olgu olduğu yaygın kanının aksine, örgütlü bir şiddet biçimi olarak savaş toplumsal gelişmenin bir ürünüdür.⁵ Örgütlü şiddet ise "kişisel korunma için doğal bir biyolojik veya psikolojik refleks veya bireysel kazanç için uygun bir araç olmasından çok, tamamen toplumsal niteliktedir" (Malesevic, 2010: 2). Eğer şiddeti, indirgemeci yaklaşımların yaptığı gibi, insanların biyolojik bir özelliği olarak değerlendiremeyeceksek, o zaman savaş gibi geniş bir ölçekte şiddetin kullanımı, sosyal kontrolü mümkün kılacak gelişmiş örgütsel mekanizmalara ve bu eylemi meşrulaştıracak kurumsallaşmış ideolojik doktrinlere gereksinim duyduğunu kavrayabiliriz (Malesevic, 2010: 4-5). Kısaca, "örgütlü eylemler ve bu tür eylemleri meşrulaştıracak doktrinler olmadan savaş olmaz." (Malesevic, 2010: 332). Randall Collins'in (2008: 11) de kabul ettiği gibi, "Örgütlenme, bireylerin çoğunun savaşmasını engelleyen yaygın korkuyu yenmesine imkân tanıyan şeydir. Toplumsal olarak iyi örgütlenmemiş olsaydı, geniş katılımlı mücadele mümkün olmazdı." Bu sosyolojik yaklaşımları destekler nitelikte, Franz Oppenheimer (1922) ve William Eckhardt (1990) gibi düşünürlere göre, savaş olgusu devletin ve (tabakalaşmış sınıflı toplum olarak) medeniyetin ortaya çıkması ile ilişkili bir biçimde ortaya çıkmıştır. Birçok antropolojik ve arkeolojik çalışma da (Toynbee 1950; Eckhardt 1990) tarımın ve kalıcı insan yerleşimlerinin, toplumsal tabakalaşma ve savaşla paralel olarak geliştiğine dair birçok kanıt getirmiştir. Kısaca, "medeniyetin doğuşu, savaş ve kurumsallaşmış toplumsal eşitsizlikler arasında açık bağlantılar vardır" (Malesevic, 2010: 253). Modern çağ ile birlikte, zorlamanın bir yerde toplanarak bürokratikleşmesi (*cumulative bureaucratization of coercion*), kitle ideolojilerin ortaya çıkması, örgütlenme kabiliyetlerin artması ve sanayileşme sonucunda, örgütlü şiddet insanlık tarihinde görülmeyen bir seviyeye ulaştı. Modern devletlerin oluşumunu savaş olgusuyla ilişkilendiren Charles Tilly (1990) bu süreci "savaş devleti, devlet de savaşı yapmıştır" şeklinde özetlemiştir. Bu varsayım, savaşma sürecinin, politik liderleri (prensleri) baskı ve mali araçlar üzerine merkezi bir kontrol geliştirmeleri amacıyla şiddeti/zoru ve sermayeyi yönetecek aygıtlarını geliştirmeye ittiği fikrine dayanmaktadır (Leander, 2004: 70). Bu gelişmenin aynı zamanda

⁵ Michael Mann, Charles Tilly, Anthony Giddens, John A. Hall ve Gianfranco Poggi, savaş, şiddet ve devlet arasındaki ilişkisini inceleyen önde gelen sosyologlardır.

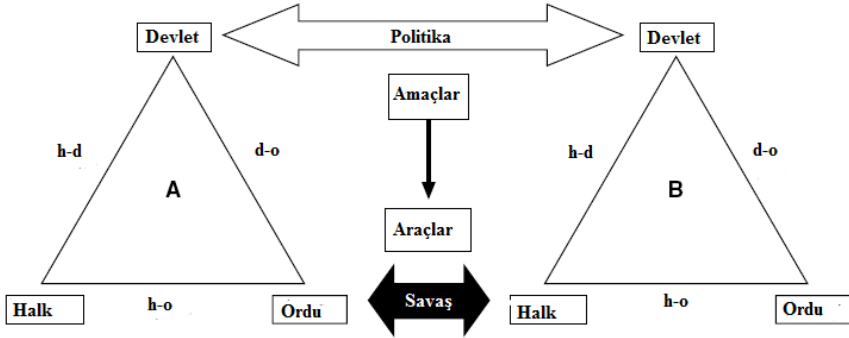
siyasetin sekülerleştiği ve meşru otoritenin Kilise'den veya Tanrı'dan devlete geçtiği döneme işaret ettiğini vurgulamamız yerindedir.

Modern çağ ile birlikte yeni yapısal özellikler kazanan örgütlü şiddetin kavramsallaştırılıp açıklanma ihtiyacı da ortaya çıktı. Bu yöndeki çabaların en önemli ürünü, geleneksel olarak dinsel doktrinlerin egemenliği altında kavranan savaş olgusunu rasyonel bir biçimde açıklayacak teorik bir çerçevenin geliştirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Savaşın Politik Teorisi, bu anlamda savaşı 'haklı savaş' doktrinleri dışında açıklamaya çalışan en önemli girişimdir. Savaşın belki de en tanınmış (siyasi) tanımı, Prusyalı General Carl von Clausewitz'e (2007 [1976]: 28) ait olan "savaşın sadece siyasetin başka araçlarla [askeri] devamı" olduğudur. Gray'e (1999: 169) göre, siyasi amaçlar için yürütülen örgütlü şiddete işaret eden bu tanım, aynı zamanda savaşın değişmez 'doğasını' göstermektedir.⁶ Kısaca savaş, siyasi sonuçlar elde etmek için kullanılan şiddet anlamında bir 'siyasi eylem'dir. Mary Kaldor'un (2013: 5) da belirttiği gibi siyasi olmayan veya siyasi sonuçlar hedeflemeyen bir eylem savaşı oluşturmaz. Bu nedenle siyasi amaçlarla yapılan örgütlü şiddet olarak savaşın kalıcı veya değişmeyen doğası karşısında, savaşın niteliğinin veya aldığı biçiminin tarihsel olarak sosyo-ekonomik ve siyasi koşullar tarafından belirlendiği görüşü (Sheehan, 2008: 216), savaş olgusunu inceleyen bilim insanların önemli bir kısmı tarafından kabul edilmektedir.

Savaşın politik teorisinde ortaya konulan savaşın siyasi tanımı, 19. yüzyıldan beri siyaset biliminde, uluslararası ilişkilerde ve güvenlik çalışmalarında en çok kabul gören savaş tanımı olmuştur. Clausewitz ile bir teori haline gelen savaşın politik felsefesi açısından savaş, "düşmanlarımıza irademizi şiddet kullanarak zorla kabul ettirme eylemi"dir (2007 [1976]: 13). Savaşın politik teorisi savaşı rasyonel, ulusal ve araçsal olarak kavramaktadır (Williams, 2008: 152-153). Başka bir deyişle, savaş ulusal politikanın rasyonel bir aracıdır. Bu üç unsur aynı zamanda 'savaşın gerçek doğası'nı ifade etmektedir. Clausewitz'e göre, savaş yapma kararı belirli bir hedefe/amaca ulaşmak için siyasi otorite tarafından rasyonel hesaplamalar sonucunda alınan karara dayanmalıdır. Clausewitz'in savaş anlayışında, siyasi otorite egemen devlete aittir. Onun yaşadığı dönemde (1780-1831) savaş yaygın bir şekilde devlet politikasının meşru bir aracı olarak görülmekteydi. Rasyonel, ulusal ve araçsal olarak tanımlanan savaşta zafer kazanılması, savaş sanatını (yıpratma ve manevra) en iyi uygulayan tarafa ait olduğu varsayılmıştır (Williams, 2008: 153). Napolyon döneminden itibaren Avrupa devletlerinin yaptıkları savaşları esas alan Clausewitz'in savaş kavrayışı, askeri tarihçi Martin Van Creveld (1991) tarafından 'üçleme savaş' (*trinitarian war*) olarak tanımlanmıştır.

⁶ Farklı bir görüş için bkz. (Herberg-Rothe, 2007: 96).

Şekil 1. Üçleme Savaş Kavrayışı

Kaynak: (Moller, 2004: 81)

Şekil 1’de gösterilen bu savaş paradigması devlet, halk ve ordu (silahlı kuvvetler) gibi üç unsur hakkında belirli varsayımlara dayanmaktadır. Burada halk terimi ile kendi içerisinde tutarlı ve anlamlı bir birim olarak bir ulus anlaşılmaktadır. Devlet ise kendi sınırları içerisinde meşru şiddet tekeline sahip rasyonel Weberci devlettir. Ordu ise üniter, hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiş ve strateji ve manevra üzerine yapılan ‘bilimsel’ çalışmalardan çıkarılan ‘rasyonel’ ilkelere göre çalışan bir örgüt olarak tasvir edilmiştir (Moller, 2004: 82).

Bunun yanında, bu üç unsur aralarında belirli ilişkiler içerisinde varsayılmıştır. Devlet-halk ilişkileri, devletin kendi vatandaşlarını birbirlerinden ve dış düşmanlarından korumaya yükümlü kılan toplumsal sözleşmeye riayet etmesini öngörmektedir. 19. yüzyılda yaygınlaşan milliyetçiliğin etkisinde, ulusal (kültürel sınırların) birimin siyasal birimle (egemen sınırlarla) çakışması gerektiği fikri (Gellner, 2006) önem kazandı ve ulus-devlet artık ideal devlet tipi olarak benimsendi (Moller, 2004: 82). Bu bağlamda, devlet-ordu ilişkileri (günümüzde sivil-askeri ilişkiler terimiyle anılan) ordunun devlete açık bağlılığı üzerine tasarlanmıştır. Diğer bir deyişle, devletin amaçları belirlediği ve ordunun bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları sağladığı varsayılmıştır (Moller, 2004: 82). Bu görevi yerine getiren ordu literatürde profesyonel ordu terimiyle de anılmaktadır (Huntington, 1957). Halk-ordu ilişkileri ise tahmin edilebileceği gibi uyumlu ve ‘üniformalı vatandaş’ (*citoyens-soldats*) ilkesine dayanmaktadır (Moller, 2004: 82). Diğer bir deyişle, askerlik hizmeti bir vatandaşlık görevi olarak görülmektedir. İşte savaşın politik teorisinde, savaş bu üç unsura veya bu üçlemeye sahip olan devletler arasında cereyan eden bir faaliyettir. Bu anlamda savaş, halkını temsil eden devletlerin (ulusal çıkarlarını) siyaseti başka araçlarla devam etmeleri için orduyu kullanarak aralarında gerçekleştirdikleri siyasi bir

faaliyet olmaktadır. Savaşın politik kavrayışı anlaşılacağı üzere modern savaşa tekabül etmektedir.

Modern savaşın teorisi olarak tanımlanabilecek savaşın politik teorisi, hem *jus ad bellum*, hem de *jus in bello* açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Birincisi, Clausewitz için savaş ulusun adına ve ulusal desteğe dayanarak gerçekleştiği halde, savaşı ulusun kendisi yapmaz (Brown & Ainley, 2005: 106). Savaş, yukarıda bahsettiğimiz profesyonel ordu (silahlı kuvvetler) tarafından yürütülmektedir. Bu açıdan, savaşanlar (*combatants*) ve savaşmayanlar (*non-combatants*) arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün hale gelmektedir. Böylece, savaşın, *jus in bello* ölçütlerine göre belirlendiği biçimde, nasıl meşru bir şekilde yürütülebileceğinin düzenlenmesi de mümkün olmaktadır. Bu çerçevede, rakip devletler arasında silahlı bir çatışma olarak savaşın, üniforma giyen ve örgütlü insanlar tarafından yürütülmesi, savaş ilanı, tarafsızlık yasaları ve barış anlaşmalarını kapsayan resmi işlemler tarafından düzenlenebilmesini mümkün kılmaktaydı.

19. yüzyılda savaş, egemenlik doktrininin doğal bir sonucu veya egemenlikten kaynaklanan doğal bir hak (Brown & Ainley, 2005; Dinstein, 2011: 78) olarak görüldüğü için, meşru bir dış politika aracı olarak kabul edilmekteydi. Bu durumda, hangi politik amaçların ve hangi durumların savaşa başvurma hakkını doğurabileceği ile ilgili bir yasal çerçevenin düzenlenmesinin ihtiyacı doğdu. Bu gelişmeler, modern *jus ad bellum*'un gelişmesine yol açtı. Öte yandan, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan büyük yıkım sonucunda, savaşın her ne pahasına olursa olsun önlenmesi gereken bir felaket olduğu fikri öne çıktı. Bu bağlamda, ilk olarak 1919 Milletler Cemiyeti ile sonra da 1928 Briand-Kellogg Paketi ve en sonunda 1945 BM Antlaşması aracılığıyla savaşa ilgili veya kuvvet kullanımıyla ilişkin yeni bir hukuki rejim kuruldu (Brown & Ainley, 2005: 107). Geniş kapsamlı bir kuvvet kullanma yasağı ortaya koyan bu hukuki rejim (Başeren, 2003; Brownlie 2001)⁷, devletlerin savaşa başvurabilecekleri sadece iki istisna öngörmektedir. 51'nci Madde çerçevesinde düzenlenen ve bir silahlı saldırı sonucunda doğan 'meşru müdafaa hakkı'; ve 7'nci Bölüm Madde 39. ve Madde 42. içerisinde düzenlenen, BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) uluslararası barış ve güvenliğinin bozulduğunu tespit etmesi durumunda. BMGK'ya uluslararası güvenliğinin yeniden sağlanması için zorlayıcı tedbirler alma görevi verilmiştir. Uluslararası alanı uluslararası siyasi şiddetten arındırmayı amaçlayan BM Antlaşmasınının Madde 2/4'te tanımlanan kuvvet kullanma yasağı, İkinci

⁷ Madde 2/4'ün dar kapsamlı bir kuvvet kullanma yasağı olduğu hakkında da görüşlerin mevcut olduğu halde, böyle bir yasağın ortaya çıkmasını gerekli kılan tarihsel ve politik gelişmeleri dikkate aldığımızda, bu çalışmada Madde 2/4 yasağının geniş kapsamlı olduğu görüşü benimsenmektedir. Bu konu hakkında farklı hukuki görüşlerin izah edildiği ve 2/4'ün geniş kapsamlı bir kuvvet kullanma yasağı olduğu tezini savunan kapsamlı ve eleştirel bir çalışma için bkz. (Başeren, 2003; Brownlie, 2001)

Dünya Savaşı'nı⁸ esas aldığı ve bu nedenle devletlerarası savaşı yasakladığını söylemek mümkündür. Mark Weller'in (2015: 17) de belirttiği gibi "BM Antlaşması ulusal politikanın bir aracı olarak savaşın ortadan kaldırılmasına dayanmaktadır". Bu çerçevede, Weller'e (2015: 17) göre artık kuvvet kullanımının yasaklanması ilke olarak bir *jus cogens* kural olarak kabul edilmektedir. Öte yandan burada yasaklanan savaşın, savaşın politik teorisinde tanımlanan savaş biçimi olduğunu ileri sürebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın, savaşın politik teorisindeki temel unsurlarını içerdiği halde savaş hakkında Clausewitz ezberini bozduğu değerlendirilmektedir (Yalçinkaya, 2008: 12). Bunun nedeni ise İkinci Dünya Savaşı'nın topyekün bir savaş olmasından kaynaklanır. İlk defa General Erich Ludendorff tarafından kullanılan 'topyekün savaş' terimi devletlerin sahip oldukları maddi ve manevi kaynaklarının tamamını yönlendirerek düşmanın tamamen imhasını ve koşulsuz teslim olmasını amaçlamaktadır (Yalçinkaya, 2008: 181). İkinci Dünya Savaşı, Avrupa tarihinde Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra, sivil ölümlerinin asker ölümlerini geçtiği ikinci örnek oldu (Williams, 2008: 163). Savaşın topyekünleşmesiyle, savaşın maliyetleri ve sivil kayıplar dramatik bir şekilde artarken, savaşın faydaları ve (siyasi) hedeflere ulaşmadaki kesinlik belirsizleşmeye başladı. Bunun yanında, nükleer silahların gündeme gelmesiyle zaferin belirsizliği iyice arttı. Brown ve Ainley'e (2005: 107) göre, bu tarihten itibaren ortaya çıkan savaşlar veya silahlı çatışmalar genelde savaşın politik teorisinin açıklayıcı kapsamı dışında kalmışlardır.

Savaşın Dönüşümü: Günümüz Savaş Ortamını Dönüştüren Etmenler ve Silahlı Çatışmaların Özellikleri

Clausewitz için savaşın niteliği veya biçimi yer aldığı çağın özelliklerini yansıtmaktadır (Sheehan, 2008: 219). 20. yüzyılın sonlarındaki 21. yüzyılın başlarındaki örgütlü şiddetin niteliğinin değiştiğini savunan Mary Kaldor (2007) ve Zygmunt Bauman (2001) gibi teorisyenler, bu değişimin nedenlerini anlamak için bu dönemde meydana gelen makro-yapısal dönüşümlere odaklanmamız gerektiğini ileri sürüyorlar. Bauman'a (2001: 11) göre, Clausewitz'in döneminde olduğu gibi, günümüzde de savaşlar siyasetin başka araçlarla devamıdır, fakat günümüzde farklı olarak küreselleşmiş bir dünya söz konusu olduğu için, savaşlar küreselleşmeden uyarılmış yeni bir nitelik kazanmışlardır. Böylece öncelikle günümüzde savaşın dönüşümünü etkileyen çağımızın makro seviyedeki sosyo-ekonomik ve politik resmine odaklanıp söz konusu dönüşümlerin 'üçleme savaş' kavrayışında yer alan ana unsurların durumunu nasıl etkilediğini irdelemek yararlı olacaktır.

⁸ BM Antlaşmasının sunuş bölümünde geçen "Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya." ifadesi açıkça Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına gönderme yapmaktadır. Savaş kelimesinin kullanıldığı tek yer burada olduğunu belirmemiz gerekir.

Geç Modern Çağında Makro-Yapısal Dönüşümler ve Örgütlü Şiddet

1980'lerde başlayan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde 'tarihin sonu' olarak ilan edilen neoliberal küreselleşme, geç modern çağının belirleyici özelliklerindedir. Sermayenin ulusaşırılması olarak da bilinen neoliberal küreselleşme, 1930'lardaki ekonomik buhranının tekrarlanmasını önlemek için sermaye ve üretim arasında bir denge kurmayı amaçlayan Keynesyen refah/sosyal devletinin 1970'lerde girdiği ciddi krizler sonucunda ortaya çıktı (Harvey, 2005). Bu bağlamda, aşırı birikim krizine bir Anglo-Sakson cevabı temsil eden neoliberal küreselleşme, devlet-toplum, devlet-piyasa ve piyasa-toplum ilişkilerinin sermayenin lehine olacak şekilde yeniden düzenlenmesi sürecini göstermektedir (Gill, 1995).

1990'larda küreselleşme olarak tanımlanacak olan dünya ekonomisinin ve toplumsal ilişkilerin neoliberal ilkeler altında yeniden yapılandırılması süreci, ekonomik açıdan serbest piyasaya, sermayenin serbest dolaşımına, finansın serbestleşmesine, sanayisizleşmeye (sermayenin emek gücün ucuz olduğu yerlere taşınması), özelleştirmeye ve kamusal alanın küçülmesine olan desteğiyle öne çıkmıştır. Küreselleşmeye 'neoliberal küreselleşme' denilmesinin temel nedeni, küreselleşmenin kalbinde yer alan sermayenin sınırsız yayılması, biçim değişmesi, her yere yerleşme mantığı ve 'tüm duvarları temelden yerle bir etme' gücü eski bir olgu iken, sermaye birikiminin neoliberal ilkeler etrafında yeniden şekillendirilmesinin ise 1980'lerde geliştirilen siyasi bir proje olmasından kaynaklanır (Panitch & Gindin, 2003). Öte yandan, küreselleşme kavramı iletişimin ve teknolojinin hızlı gelişimi sayesinde insanların, malların ve fikirlerin dolaşımının tarihte eşi görüşmemiş bir şekilde arttığı ve dolayısıyla dünyayı adeta 'küresel bir köye' dönüştürdüğü düşüncesini de göstermektedir.⁹ Bu süreçte meydana gelen ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi dönüşümlerinin konumuz açısından en önemli sonucu geleneksel egemenlik kavrayışını aşındırmasıydı. Bu açıdan neoliberal küreselleşme, modern 'devlet' ve 'ulus' kavramına meydan okumuştur (Sheehan, 2008: 220). Bu bağlamda küreselleşme ulus-devleti başta olmak üzere, modernitenin tüm sosyal kurumlarını, fikirleri ve hatta bilim anlayışını bile derinden nüfuzu altına almıştır. Küreselleşmenin kapsamlı etkisi, bazı yazarlar tarafından, bizleri post-modern, sanayi sonrası veya iletişim çağı olarak adlandırılan yeni bir çağa doğru sürüklediği ileri sürülmüştür. En az küreselleşme kavramı kadar karmaşık ve tartışmalı olan post-modern çağ kavramı: sınırların kalktığı, her şeyin değişken olduğu, sabit olarak görülen fikir ve kurumların yapı sökülmesine uğratıldığı, tek bir doğrunun olmadığı, sınıf politikasının ve ulusal bağlılıklarının yerini kimlik politikasının aldığı ve kesin-

⁹ Küreselleşmenin farklı boyutlarının tartışıldığı kapsamlı bir eser için bkz. (Held & McGrew, 2002).

liklerinin yerini belirsizliğin aldığı bir zaman dilimine işaret etmektedir (Harvey, 2010).

Askeri Devrim ve Savaş

Günümüzde ‘üçleme savaşı’nın veya modern savaşının üç unsurunun da dönüşüğünü açıkça ifade edilebiliriz. Clausewitz’in savaş denkleminde yer almayan devlet-dışı aktörler, özel askeri şirketler ve media gibi unsurlar artık savaşın birer parçası olmuşlardır (Yalçınkaya & Türkeş, 2008). Savaşın geçirdiği dönüşümler ‘hibrid savaş’, ‘doğrusal olmayan savaş’, ‘özelleşmiş savaş’ gibi terimlerle tanımlanarak (Chinkin & Kaldor, 2017: 6), birçok yazar tarafından dile getirildiği halde, bu dönüşümü neler tetiklediği veya etkilediği konusunda yazarlar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur.

Bazı yazarlar değişimin nedenlerini askeri alandaki devrime (RMA)¹⁰, kısaca ‘askeri devrim’ olarak tanımlanan olguya bağlamaktadırlar. ‘Askeri devrim’ kavramı özellikle 1991 Körfez Savaşı’nda ABD’nin hızlı zaferinden sonra popülerleşti. Varsayımlarını teknoloji alandaki gelişmelere dayandıran RMA kavramı, ABD’nin sahip olduğu üstün teknoloji ve askeri doktrin sayesinde görece kolay bir zafer kazandığını belirterek, gelecekteki savaşların sonucunun sahip olunan gelişmiş akıllı silahlara, hızlı istihbarata ve uzay uyduları gibi teknolojik avantajlar tarafından belirleneceğini öngörmektedir (Sheehan, 2008: 217). Martin Shaw’a (2000) göre Vietnam Savaşı’ndan beri askeri kayıplar konusunda daha az hoşgörülü haline gelen Batılı kamuoyu, Batılı devletlerin üstün teknolojiye ve özellikle hava gücüne dayanmalarının bir başka nedenini oluşturmaktadır. Ancak 2003 Irak Savaşı’nın gidişatı RMA’nın varsayımlarına meydan okuduğunu söylenebilir (bkz. Mearsheimer, 2005). Üstelik bazı yazarlar RMA’nın aslında ABD’nin savaşma tarzını veya daha genel bir ifadeyle “Batılı savaş tarzı”nı (*Western way of war*) gösterdiğini¹¹ ve teknolojik olmayan unsurlarını dışlayarak gerçekçi bir savaş resmi ortaya koyamadığını düşünmektedirler (Sheehan, 2008: 217). Öte yandan, gelişmiş devletlerin teknolojik üstünlüğü, karşıtlarının geleneksel olmayan (*unconventional*) veya *asimetrik* bir karşılık vermesini de beraberinde getirmiştir. Asimetrik savaş, savaşan iki tarafın nitelikleri ve kapasiteleri açısından çok farklı olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, asimetrik savaş hem güç hem de aktörlerin nitelikleri açısından büyük farklılıklar taşımaktadır.¹² 1990’lardan itibaren ABD’nin önderliğinde yürütülen Yugoslav (1995), Afganistan (2001), ve Irak (2003) savaşı asimetrik çatışmalar kapsamında değerlendirilmektedir.

¹⁰ Revolution in Military Affairs.

¹¹ ‘Batı’nın savaşma tarzı’ olarak tanımlanan olgu, Batılı devletlerin ve özellikle ABD’nin zorunlu askerlikten uzaklaşarak, yerine küçük ama profesyonel ve teknoloji kapasitesi yüksek birliklere geçtiği fikrine dayanmaktadır. bkz. (Peoples & Vaughan-Williams, 2010: 150).

¹² Asimetrik savaş ve terörizm ile ilişkisi hakkında bkz. (Özen & Bağdadi, 2010).

Bunun yanında, RMA ile yakından ilgili ve dolayısıyla 'Batılı savaşma tarzı'ndan kaynaklanan *seyirci-spor savaş* (*spectator-sport warfare*) fikri de gündeme gelmiştir. İlk defa Michael Mann tarafından kullanılan ve sonradan Colin McInnes'in geliştirdiği bu kavrama göre, *seyirci-spor* türü savaşlarının özellikleri şöyle özetlenebilir: Birincisi bu savaşlar Batılı topraklardan uzakta gerçekleşmektedir. İkincisi, bu tür savaşlardaki 'düşman' dar anlamda tanımlanmış ve karşıt tarafın veya düşman devletin tüm toplumunu değil sadece yönetici kadrosunu veya rejimini kapsamaktadır. Üçüncüsü, yan hasarları ve sivil kayıpları asgari seviyesinde tutma isteğidir, çünkü düşman toplumunun sadece belirli unsurları meşru hedef olarak belirlenmiştir. Son olarak da temel öncelik Batılı kuvvetlerinin girdiği riskini asgari seviyeye indirme ihtiyacıdır. Bu yüzden, bu savaşlarda hava kuvvetleri önem kazanmaktadır. Bununla beraber, uygulamada bu tür savaşların savaşanlar ve siviller arasındaki ayrımını ihlal ettiği (hedeflemede hata gibi) ve sadece birkaç örnekle sınırlı olduğundan dünyanın geri kalanındaki savaş dinamiklerini dışarıda bıraktığı söyleyebiliriz (Williams, 2008: 165-166).

'Yeni Savaşlar'ın Mantığı ve Savaşın Değişen Niteliği

Kaldor'a (2012) göre RMA savaş alanının, İnsansız Hava Araçları, veya Avcı Dronlar ile donatarak farklı görünmesini sağladığı halde, savaşın niteliğinin değişimi teknolojiadaki devrimden ziyade, makro-yapısal dönüşümlerin parçası olarak toplumsal ilişkilerdeki devrimin bir sonucudur. Günümüzde savaşın değişen dinamiklerini açıklamak için, çeşitli disiplinlerden gelen etkili bilim insanları (Duffield 2001; Collier 2000; Jung 2003; Keen 1998), özellikle 1980 sonrası dönemde küreselleşme sürecinin yeni ve farklı savaşlar türüne yol açtığını vurgulamaktadırlar. Mary Kaldor bu silahlı kolektif çatışmaları 'yeni savaşlar' terimiyle tanımlamaktadır. Bu yeni tür örgütlü şiddetin siyasi doğası vurgulandığı halde, 'yeni savaşlar'da savaş (siyasi nedenlerle yürütülen devletler veya örgütlü siyasi gruplar arasındaki şiddet), örgütlü suç (finansal veya kişisel kazanç için özel örgütlü grupların uyguladığı şiddet) ve ağır insan hakları ihlalleri (devletler veya özel gruplar tarafından bireylere, genelde sivillere, uygulanan şiddet) arasındaki geleneksel ayrımların giderek bulanıklaştığı belirtilmektedir (Kaldor, 1999: 2). Soğuk Savaş döneminde bu tür savaşlara benzer çatışmalar 'düşük yoğunluklu çatışma', 'iç çatışma' veya 'sivil savaş' terimleriyle ifade edildiği halde, genelde yerel çatışmalara işaret eden bu çatışmalardan farklı olarak 'yeni savaşlar' iç ve dış, dışarıdan saldırganlık ve içeriden bastırma ve yerel ve küresel gibi geleneksel ayrımları bulanıklaştıran 'ulusötesi bağlantılar' içermektedirler (Kaldor: 1999).

1980'lerin ortasından beri meydana gelen savaşları ve özellikle Yugoslavya'nın parçalanmasından kaynaklanan silahlı çatışmaları ele alan Kaldor, 'yeni savaşlar'ın arkasındaki itici gücü olarak küreselleşme sürecini görmektedir. Kaldor için küreselleşme hem bütünleşmeyi, hem de parçalanmayı, hem homojenleşmeyi hem de farklılaşmayı, hem küreselleşmeyi, hem de yerelleşmeyi içeren çelişkili bir süreçtir (Kaldor, 1999: 3). Nasıl önceki (modern) savaşlar devletlerin ortaya çıkmasıyla ve oluşumuyla ilgiliyse, 'yeni savaşlar' da devletlerin çöküşüyle ve parçalanmasıyla ilgilidir. 1990'lardan beri silahlı çatışmaların yüzde 95'i devletlerin içinde meydana gelmişlerdir (Sheehan, 2008: 222).

'Yeni savaşlar', amaçlar, kimlikler, aktörler, taktikler ve finans biçimleri açısından 'eski savaşlar'dan farklılaşıyorlar. Bununla birlikte, bu yönler birbirine bağlıdır ve ayrı ayrı kolayca tartışılmazlar (Chinkin & Kaldor, 2017: 8). Bu unsurlardaki farklılıklar, Kaldor için devletin meşru (örgütlü) şiddet tekelinin devam eden aşındırılmasının bir göstergesidir (Kaldor: 1999: 4). Amaçları bakımından 'yeni savaşlar' 'kimlik' adına gerçekleştirirler ve bu meselelere odaklanmaktadır. Burada bir etnik veya dinsel grup farklı bir kimliğe sahip olan diğer bir etnik veya dinsel grubu belirli bir toprak parçasından temizleyerek o bölgenin kontrolünü almayı amaçlamaktadır. Eski savaşlar üniforma giyen ve ulusal kanunlara ve askeri kodlara tabi olan düzenli silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirirken, buna karşın, yeni savaşlara katılanlar çoğunlukla sınırları aşan gevşek ve devlet dışı veya ulusötesi ağlardan oluşan aktörlerdir. DAES örneğinde gözlemlenebileceği gibi bunlara, düzenli silahlı kuvvetler kalıntıları, paramiliter gruplar, savaş ağaları, cihatçılar, teröristler, paralı askerler, özel güvenlik şirketleri ve suç grupları dahildir (Chinkin & Kaldor, 2017: 11).

Yöntemlere gelince ise yeni savaşlar, gerilla tekniklere dayanmakta ve belirli bir toprak parçası üzerindeki kontrolünü 'kalpleri' kazanmak yerine 'korku ve nefret'e dayanarak sağlamaktadır. Daha ayrıntılı ifade edersek, muharebenin (karşı karşıya kalan askeri güçler arasındaki çarpışma) belirleyici karşılaşma olduğu eski savaşlardan farklı olarak, 'yeni savaşlar'da muharebeler seyrek ve ana şiddet sivillere yöneliktir. Zorla yerinden etme, yeni savaşların en karakteristik taktididir. Eski savaşlara göre zayıflar daha düşük olsa da yerinden etmeler çok yüksektir. Genellikle, yeni savaşlarda, silahlı gruplar, devletin varlığının zayıf olduğu alanları ele geçirir ve daha sonra açık vahşetler biçimindeki şiddeti, farklı kimliklere sahip olanlar arasında, terör yayma amacıyla bir yıldırma biçimi olarak kullanırlar. Terörün yayılması için sosyal medya ve kitlesel iletişim araçları etkili bir biçimde kullanılır (Chinkin & Kaldor, 2017: 14).

Mali kaynaklara gelince, 'yeni savaşlar' vergilendirme ve resmi devlet borçlanması yoluyla finanse edilen eski savaşlardan farklı olarak, ademimerkeziyetçi olan ve giderek uluslararası bir hal alan küreselleşmiş bir ekonomi aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu şekilde finans yöntemleri suç sayılan çeşitli yasa dışı yollar-

la sağlanmaktadır. Bu özellikleri taşıyan savaşlara bir son vermek çok zordur, çünkü böyle savaşlardan siyasi ve ekonomik çıkar sağlayan farklı gruplar (aktörler) mevcuttur. Bu savaşlara katılanlar zaferden ziyade, şiddetin ve düzensizliğin sürmesiyle ilgilenmektedirler (Chinkin & Kaldor, 2017: 14). Bu savaşlar özellikle yasa dışı örgütler için faydalı olmaktadır. Bunun nedeni ise, bu tür savaşlar normalde barış zamanında suç olarak sayılacak davranışların ve eylemlerinin sorunsuz yürütülmesini sağlamaktadırlar (Williams, 2008: 165-166).

Edward Newman (2004: 174-175) ise 'yeni savaşlar'ın temel unsurlarını şu şekilde özetlemekte: 'Yeni savaşlar', devletlerarası olmaktan çok devlet içi savaşlardır. Yeni savaşlar küreselleşme ve liberal ekonomi güçlerinin itici gücü olduğu toplumsal dönüşümlerde ve 'başarısız devletler' (*failed states*) bağlamında ortaya çıkmaktadır. 'Yeni savaşlar'da etnik ve dini farklılıklar politik ideolojilerden daha önemlidir. 'Yeni savaşlar'da, sivil kayıplar ve zorunlu yer değiştirmeler dramatik bir şekilde artış göstermektedir. Bunun nedeni ise sivililerin kasıtlı olarak hedeflenmesinden kaynaklanmaktadır. 'Yeni savaşlar'da devlet otoritesinin çöküşü, kamusal/resmi ve özel savaşanlar arasındaki ayrımını bulanıklaştırmaktadır.

Bu çerçevede 'zayıf devlet' (*weak state*) olgusu üzerine kısaca durmakta yarar vardır. Kural değilse de, 'zayıf devletler' genelde sömürge geçmişinden gelen ve uluslaşma sürecine görece olarak geç giren devletlerdir (Sorensen, 2001). Modern ulus-devlet tipinin sömürgeler ve savaşlar yoluyla Avrupa devletleri tarafından tüm dünyaya yayıldığı doğru olsa da, bu süreç her yerde benzer şekilde yayılmamış ve yürütülmemiştir. Diğer bir deyişle Batı dışındaki bölgelerde ulus-devletin ortaya çıkma süreci eşitsiz ve bileşik gelişmenin bir ürünü olmuştur (Buzan & Lawson, 2015). Dekolonizasyon süreciyle sayıları birden artan eski sömürge devletlerinin çoğu (Hindistan gibi istisnalar olmakla beraber) kendi başında ayakta duramayan, 'zayıf devletler' konumuna düştüler. Bu durumda, onların dışa bağımlılığını sürdüren küresel ekonomik çıkarlarının önemli rol oynadığı da gözden kaçmamalıdır. 'Zayıf devletler'in genel bir özelliği, vatandaşları için temel güvensizlik kaynağı olmalarıdır (Sorensen, 2001). Gelişmiş modern devletler (Hobbesian ve Weberci) örneğinde devletin toplumunun refahını ve güvenliğini sağlayan bir unsur olduğu varsayılırken, 'zayıf devletler'in kendi halkına bir tehdit kaynağı olduğu ileri sürülmüştür. Sahraltı Afrika'da zayıf devletlerin özelliklerini inceleyen sosyolog Manuel Castells (2010: 97) onları "yağmacı devlet" (*predatory state*) terimiyle tanımlamaktadır. Anlaşılacağı üzere, bu biçimde tanımlanan 'zayıf devlet'ler sürekli iç çatışmaların üreticisi durumundalardır.

Günümüzün silahlı çatışmalarında görülen ve 'zayıf devletler' olgusuyla yakından ilgili olan, bir diğer gelişme ise, çocukların savaş/çatışma alanında savaşmayanlar olarak değil, savaşanlar olarak yer almalarıdır. Çocuk askerler ol-

gusu tüm kıtalarda bulunduğu halde, özellikle ‘başarısız devletler’de ve Afrika kıtasında meydana gelen çatışmalarda baskın görülmektedir. Sierra Leone’deki sivil savaşında savaşanların yüzde 70’i 18 yaşından küçük çocuklardan oluşmaktaydı. Günümüz silahlı çatışmalarında çocukların savaşanların yüzde 10’u oluşturduğu değerlendirilmektedir (Brocklehurst, 2007: 373). Çocukların gözü kara olmalarından dolayı, sivil halka yönelik vahşetlerinde sınır tanımamaktadırlar. Böylece ‘öteki’ni korkutmada ve sindirmede en elverişli araçlar olarak görüldüklerinden, özellikle savaş baronları tarafından tercih edilmektedirler (Çelebi, 2008: 163).

İç savaşların çarpıcı bir diğer özelliği ise sivillerin temel hedef haline gelmesidir. Burada özellikle kadınlar başlıca hedef haline gelmektedirler. İç savaşlarda kadınlara sistematik bir biçimde işkence yapılmakta ve özel ‘tecavüz kamp-ları’ kurulmaktadır. Ulusal kültürde kadın ulusal şerefın simgesi (vatan ana) olarak inşa edildiği için, Bosna örneğinde görüldüğü gibi, bu davranış artık insanlıktan çıkarılmış düşmanı küçük düşürmek ve gururunu lekelemek için kullanılan bilinçli bir strateji haline gelmektedir (Booth, 2001).

Özel Askeri Şirketler

Modern devletin sahip olduğu meşru şiddet kullanım tekelini aşındırdığı ileri sürülen bir diğer gelişme ise Özel Askeri Şirketler’in (ÖAŞ) savaş alanında kullanılmasıdır (Tangör & Yalçınkaya, 2010: 128-133). Modern savaşın temel bir özelliği muharebeyi devlet-dışı aktörlerden arındırmasıydı, oysa ÖAŞ olgusu Westphalia dönemi öncesinde muharebe alanında görülen bazı unsurların tekrar gündeme geldiğini göstermektedir. Burada unutulmaması gereken ise, askeri mesleğin bir vatandaş görevi olarak tanımlandığı ve vatandaşlardan oluşan ulusal orduların aslında 1793 yılında Napolyon’un *levee en masse* (zorunlu askerlik) ile meydana gelen modern bir gelişme (Fransız Cumhuriyetinin temel miraslarından biri) olduğudur. Bu tarih öncesinde orduların büyük ölçüde paralı askerlerden oluştuğunu hatırlamamız gerekmektedir.

Modern devletin meşru şiddet kullanımını tekelinde bulundurması, onun temel bir özelliği olarak kabul edilmiştir. Oysa Carlos Ortiz’e (2004: 205-206) göre, ÖAŞ’in büyüyen ticareti, devletin geleneksel meşru şiddetin tekeline meydan okuyan derin bir değişimin göstergesidir. Soğuk Savaşın sona ermesi ÖAŞ’in ortaya çıkması için uygun şartları yaratmıştır. Böylece yeni bir ticaretin gelişeceği pazar ve gerekli vasıflı işgücü ortaya çıkmıştır. Dünyanın genelinde silahlı kuvvetlerin sayısında bir azalma meydana gelmesi sonucunda emekliye ayrılan veya işsiz durumuna düşen birçok eski asker ÖAŞ’e vasıflı işgücü sağlamıştır. Ortiz’e (2004: 206-207) göre, ÖAŞ’in ortaya çıkması arkasına yatan temel itici güç neo-liberal ideolojinin içinde ve onun uygulamalarında aranmalıdır (Ortiz, 2004: 206-207). Ayrıca Tangör ve Yalçınkaya’nın (2010: 128) belirttiği gibi, 11 Eylül olayları ertesinde ABD’nin tek-tarafli politikaları neticesinde BM’nin ve

dolayısıyla uluslararası hukukun etkinliğinin azaldığı bir ortamda ÖAŞ'ın sayıları ve faaliyetleri hızla artmıştır.

ÖAŞ'lar hizmetinde oldukları devletlere, lojistik hizmetlerinden başlayarak muharebe sahasına kadar varan, geniş bir yelpaze içerisinde hizmet sunmaktadırlar (Tangör & Yalçınkaya, 2010: 131). ÖAŞ'ların özellikle 2003 Irak Savaşında önemli bir rol oynadıkları gözlemlenmiştir (Tangör & Yalçınkaya, 2010: 128-129).¹³ Günümüzde ÖAŞ'ın faaliyet gösterdikleri alan küreseldir ve her geçen gün kendini özellikle 'başarısız devletler'de daha fazla göstermektedir. Bununla birlikte ÖAŞ'ların baş müşterisinin ABD'nin başta olmak üzere, İngiltere ve ÖAŞ'ların adeta ordunun yerini almış olduğu Güney Afrika'nın olduğu dikkat çekmektedir (Tangör&Yalçınkaya, 2010: 131; Ortiz, 2004). ABD ise ÖAŞ'ten doğan yasal sorunları ulusal düzeyde düzenlemeye çalışmıştır. Ancak ÖAŞ'ın faaliyet gösterdikleri alanların yurtdışı ve daha önce ifade ettiğimiz gibi 'zayıf' veya devlet otoritesinin işlemediği 'başarısız devletler' olduğunu dikkate aldığımızda, ulusal düzeyde yapılan bu düzenlemelerin yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır (Ortiz, 2004: 207). Kısaca ÖAŞ'ın faaliyet alanları dikkate alındığında bu faaliyetler ile ilgili yasal düzenlemelerin uluslararası nitelikte olması beklenirken, bugünkü durumun bundan çok uzak olduğu değerlendirilmektedir (Ortiz, 2004: 207). Uluslararası hukukta savaşın özelleştirilmesinin meşruluğu tartışmalı olmasının yanında, beraberinde birçok politik ve etik işaret sorusu de taşımaktadır. Yalçınkaya ve Türkeş'in (2008: 83) belirttiği gibi:

“Ulusal ordulardan farklı olarak özel askeri şirketler para için savaşır ve teknik olarak her zaman daha çok para verenin tarafına geçme riskini taşımaktadırlar. Bunun bir sonucu devletlerin dış politikaları ile kar güden işletmelerin çıkarları paralel hale gelmektedir.”

Bunun yanında, savaşın özelleştirilmesi şöyle bir ahlaki sorunu veya ikilemi da gündeme getirmektedir: barışın sağlanması devlet açısından masrafların ve maliyetlerin düşmesi anlamına gelirken, barış çatışmayı sona erceğinden ve ÖAŞ'ların beslendiği pazarı da kapatmış olacağından, ÖAŞ için kar oranlarının düşmesi demektir (Yalçınkaya & Türkeş, 2008: 83). Bununla beraber, tüm bu sorunlara rağmen ÖAŞ'ların çatışma alanlarında yerini almaya devam ettiklerini görmekteyiz. Yukarıda bahsedilen özellikleri barındıran günümüz silahlı çatışmalar veya başka bir deyişle devlet-dışı aktörler veya en azından bir aktörün devlet-dışı aktör olduğu devlet içi çatışmalar 1945 sonrası dönemde ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde hâkim savaş türü haline gelmiştir (Münkler, 2007: 219).

¹³ Irak Savaşında kesin olmamakla birlikte 60'dan fazla şirket, 20,000'i aşan çalışanı ile katıldığı değerlendirilmektedir. bkz. (Yalçınkaya & Türkeş, 2008: 77).

‘Yeni Savaşlar’ Yaklaşımına Yöneltilen Eleştiriler

Kaldor’un ‘yeni savaşlar’ tezindeki bazı unsurlar eleştiriye maruz kalmıştır. Örneğin Kaldor’un ‘yeni’ olarak ileri sürdüğü sivillere karşı yapılan katliamlar eskiden beri savaşın bir parçası olduğu belirtilmiştir (Malesevic, 2010). Tarak Barkawi (2006: 169-72) tarafından yöneltilen ikinci bir eleştiri ise küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını, savaşın da küreselleşme karşısında pasif kalmadığını belirtmektedir. Sosyolojik bir olgu olarak, tarihsel açıdan toplumlara karşı karşılıklı etkileşiminin önemli bir biçimi olan savaş, küreselleşme ile meydana gelen belirli değişimleri ve eğilimlerini uygulamada yansıdığı gibi, kendisinin de küreselleşmeci bir güç olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan Barkawi’nin (2006) belirttiği gibi küreselleşme süreci savaştan ayrı olarak değil ikisinin bir etkileşim içerisinde olduğunu dikkatimizden kaçmamalıdır.

Colin Fleming (2009: 213-241) ise ‘Yeni savaşlar’ tezini yorumsamacı bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Fleming’e göre yeni savaşlar tezini savunanlar, küreselleşmenin modern kurumlar ve özellikle devletin egemenliği üzerindeki yıpratıcı etkisini vurgulayarak, Clausewitz’in modern savaş tanımındaki unsurların dönüşüme uğradığı varsayımına dayanmaktadır. Fleming’in (2009: 226) ‘yeni savaşlar’ tezi karşısında ileri sürdüğü argüman ise yeni savaşlarda ortaya çıkan yukarıda ifade edilen özelliklerin savaşın değişen biçimine işaret ettiği ancak bunun savaşın “doğasını” değiştirmedığı yönündedir. Fleming’e göre yeni savaşlar tezi, savaşın doğasının özünde siyasi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre devletin çöküşünün veya devlet egemenliğinin aşındırılması, savaşın kurulduğu rasyonel temelini ve dolayısıyla ‘üçlü savaş’ tanımındaki rasyonaliteyi de ortadan kaldırdığı düşünülmektedir. Şöyle ki, ‘üçlü savaş’ tanımındaki en önemli unsur olan devletin çökmesi durumunda ‘halk’ ve ‘askeri’ unsurlarının yönsüz bırakılarak, rasyonel olmayan bir şiddete kaymış olacağı varsayılmıştır (Fleming, 2009: 226). Bunun karşısında Clausewitz’in savaş tanımını yeniden yorumlayan Fleming’e (2009: 226) göre, savaşın ‘öz’ünü oluşturduğu ileri sürdüğü (i) tutku ve düşmana olan düşmanlık, (ii) olasılığın rolü ve (iii) savaşın siyasi rasyonaliteye boyun eğmesi gibi öznel unsurlar devlet yapısından bağımsız olarak vardır. Fleming (2009: 226), Clausewitz’in ‘üçlü savaş’ modelinin geçerli olması için devlete ihtiyaç duymadığı görüşündedir. Fleming’in yorumsamacı tutumu, savaşın açıklanmasında sosyal anlamlara ve normlara öncülük veren savaşın kültüralist yaklaşımlarla yakınlık gösterdiğini söyleyebiliriz. Sinisa Malesevic’in belirttiği gibi:

Dinsel inançlar, kültürel uygulamalar ya da medeniyet çatışmalarındaki farklılıkları vurgulamış olsunlar, bu perspektiflerin neredeyse tamamı, insanları temelde norm güdümlü canlılar olarak algılamaktadır. Hem savaş, hem de şiddet, kültürün ürünü olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bazı yaklaşımlar, şiddetli eylemin kaynağı olarak uzlaşamaz farklı dünya görüşleri ya da dinsel doktrinleri (örneğin, Cihat fikri, Hris-

tiyan Haçlı Seferleri vb.) vurgularken, bazıları sembolizme, ritüelleşmeye ve anlamlandırmaya savaşın temel özellikleri olarak vurgu yapmaktadırlar (2010: 64).

Ancak Malesevic'in (2010: 68) dikkatimizi çektiği üzere, düşman imgesi ile ilişkin anlatılar ve kültürel kodların, savaş çabasını daha akla yatkın ve anlamlı kıldığı halde, onlar kendi içinde savaşı yaratmazlar. Kültüralist yaklaşımlar insan yaşamının maddi boyutunu (ve dolayısıyla savaşın) bir dizi sembollere ve anlamlara indirgedikleri için, bazı insanların neden ve nasıl savaşın gerçeğinin hâkim yorumuna direndiklerini ve diğer bazılarının onu körü körüne kabul ettiğini açıklamamıza yardımcı olmaz (Malesevic 2010: 68).

Kaldor (2013: 1) 'yeni savaşlar' kavramına yöneltilen eleştirilere cevap olarak bu kavramdaki 'yeni' ifadesinin yanlış yorumlandığını belirtmektedir. 'Yeni savaşlar' ampirik olarak (örneğin sivillerin ölümü) mutlaka yeni olması gerekmez, daha ziyade onlar *Savaşın Politik Teorisinde* ortaya konulan 'eski savaşlar'dan farklı bir mantığa sahip olduğunu göstermektedir. 'Yeni savaşlar' kavramının kullanılmasındaki esas amaç, 'eski' kuramsal çerçevenin dışında kalan günümüz örgütlü siyasi şiddetinin küreselleşmiş yönlerini anlamak ve incelemek için aydınlatıcı bir kavramsal çerçeveye geliştirmektir. Bu anlamda 'yeni savaşlar' ifadesi betimleyici bir kategorizasyondan ziyade, kavramsal bir çerçevedir (Chinkin & Kaldor, 2017: 6).

Yeni Savaşlar Karşısında *Jus ad bellum* ve *Jus in bello*

***Jus ad bellum*: 'haklı savaş'tan 'haklı düşman'a ve sonrası**

James Turner Johnson'a (2014; 2004; aktaran Bellamy, 2009: 233) göre *jus in bello* 'haklı savaş' (*bellum justum*) ilkelerinin modern bir yansımasıyken, *jus ad bellum* bu kurallardan bir sapmayı temsil etmektedir. Savaşa başvurmanın devletler için bir hak olduğu dönemde, *jus ad bellum* oranla *jus in bello* daha fazla gelişmiş ve yaygınlık kazanmıştır (Keskin, 1997: 447). 'Haklı savaş' terimi ilk olarak antik Roma döneminde kullanılsa da bir doktrin haline gelmesi Hristiyanlık Doktrini'yle mümkün olmuştur. Hristiyanlığın siyasallaşma sürecine girmesiyle beraber, Hristiyan doktrininde şiddeti meşrulaştırma ihtiyacı da ortaya çıktı. Böylece Hristiyanlığın siyasallaşmasıyla paralel olarak 'haklı savaş' doktrini de gelişmeye başladı (Dinstein, 2011: 66). Bu değişimin teolojik dayanağı, 'haklı savaş' doktrinini ahlaki bir öğreti olarak canlandıran Aziz Augustine tarafından sağlandı. Augustine'nin takipçisi olan Aziz Thomas Aquinas'a göre, savaşın 'haklı' olabilmesi için üç şartı yerine getirmesi gerekmektedir. Birincisi, savaş kişisel bir şekilde değil, bir prensin otoritesi altında yürütülmelidir (*auctoritas principis*). İkincisi ise, savaş haklı bir nedene dayanmalıdır (*causa justa*). Üçüncü ve son olarak ise, tarafsız bir bakış açısından, haklı bir nedene sahip olmak yeterli değildir, iyiyi korumak/desteklemek ve kötünden kaçınmak gibi doğru bir amaca (*intentio recta*) da sahip olmak gerekmektedir (Dinstein, 2011: 66). Böylece, "Savaş her zaman günah mıdır?" sorusundan yola çıkan

Aquinas, bir yandan savaşı ‘haklı’ bir nedene ve ‘meşru’ bir otoriteye bağlayarak onu kısıtlarken, öte yandan da savaşın doğru bir amaç için kullanılabileceğini vurgulayarak onu meşrulaştırdı (Yalçınkaya, 2008: 108). Böylece, bu üç unsur savaşların haklı olabilmesi için sağlaması gereken *jus ad bellum* kriterleri haline geldi. Zamanla bu üç unsura, *jus in bello*’nun parçası olacak orantılılık (askeri fayda ile insancıl değerler arasındaki denge), ve savaşın son çare olması (*ultima ratio*) gibi ilkeler de eklendi (Yalçınkaya, 2008: 127).

Düşmanın insanlıktan çıkarıldığı ve bir tarafın ‘haklı’ diğer tarafın ise ‘haksız’ olarak değerlendirildiği dini (‘haklı’) savaşlarından çıkan Avrupalı devletler, Alman hukukçu Carl Schmitt’in deyiimiyle ‘haklı savaş’tan ‘haklı düşman’a (*justi hostes*) bir geçiş yaparak, savaşı rasyonelleştirdiler ve insanileştirdiler (*humanized*). Böylece savaş, ilahi bir ceza olmaktan çıktı ve devletlerin yaptığı bir eyleme dönüşerek, sınırlandırıldı. Devletler aralarında hala savaş yapabilirlerdi, ancak bu sefer karşılarında aşağılanacak ve tamamen yok edilmesi gereken bir düşman yerine, eşit ve hukuki bir düşman bulunmaktaydı. Schmitt için egemen karasal (*territorial*) devletin veya modern çağın en büyük başarısı da burada yatmaktadır (Brown, 2007: 46). Burada vurgulamamız gerekir ki, Schmitt savaşın bu modern uygulayışını *Jus Publicum Europaeum* (*JPE*) olarak adlandırdığı mekânla sınırlı gördüğü ve Avrupa devletleri’nin Yeni Dünya (boş mekân veya işlenmemiş ve sahiplenmemiş Amerika kıtası) ile ilişkilerinde geçersiz olduğudur (Schmitt, 2006).

Günümüz uluslararası hukukta *jus ad bellum* ve *jus in bello* kavramları birbirinden ayrı hatta bağımsız iki alanı ifade etmektedir. Latince bir ifade olan *jus ad bellum* kuvvete başvurma hakkı veya kuvvet kullanma hakkı anlamına gelmektedir. Bu açıdan *jus ad bellum*, uluslararası ilişkilerde kimler kuvvet kullanabilir ve hangi durumlarda bu mümkündür gibi sorulara cevap aramaktadır. Diğer bir deyişle bu tür sorular kuvvete başvurmanın meşruluğuyla ilgilidir. Robert Kolb ve Richard Hyde’in (2008: 9) belirttiği gibi herhangi bir hukuk sisteminde kuvvete başvurma hakkının sınırlı olduğunu göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Aksi halde toplumsal bir düzenden bahsetmek zordur. Uluslararası hukuk açısından kuvvet kullanma hakkı sadece devletlerle sınırlı olsa da bu hakla ilgili gereklilikler ve kısıtlamalar zamanla değişiklik göstermişlerdir.

Modern *jus ad bellum*’un esas kaynağı BM Antlaşması’nda yer alan Madde 2/4 ve VII. Bölüme dayanmaktadır. BM Antlaşması ile *jus ad bellum* takdiri devletlerin elinden alındı ve BM’ye bağlandı. BM Antlaşması’ndan beri veya uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için savaşa başvurulmasını yasaklayan 1928 Briand-Kellogg (Paris) Paktı’ndan beri, *jus ad bellum*’un temel özelliği, devletlerarası alanda geniş kapsamlı bir kuvvet yasağı koyması ve kuvvetin kullanımını sadece istisnai durumda kabul etmesidir (Gazzini & Tsagourias, 2012). Madde 2/4, üye devletlerin aralarındaki ilişkilerde birbirlerinin egemenliğine ve

devletin bütünlüğüne karşı veya BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayan kuvvet kullanmaları ve kuvvet kullanma tehdidinden vazgeçmelerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yasak tanımlanırken 'savaş' terimi yerine 'kuvvet kullanma' teriminin kullanılması, belirli bir çatışmanın savaş durumunu oluşturup oluşturmadığı tartışmasından kaçınmak isteğinden kaynaklanmıştır (Greenwood, 2008: 1). Böylece savaş kelimesi uluslararası hukuk literatüründe kuvvet kullanma veya Cenevre Sözleşmelerinde kullanılan 'silahlı çatışma' terimi ile değiştirilmiştir.

Bu geniş yasağın tek istisnası devletlerin sahip olduğu 'meşru müdaafa' *doğal* hakkı (*inherent right*) ve Güvenlik Konseyi'nin yetkisiyle uluslararası barış ve güvenliğini korumak adına alınan karardır. Buradaki 'doğal hak' sözcüğü 1928 Briand-Kellogg paktından *sonraki* doğal hakları göstermektedir. Bu 'doğal hak' sözcüğünü, Julius Stone (1954: 235) gibi yazarların iddia ettiği gibi 1840'lardaki 'Webster yazışmaları'na aktarmak ve bu dönemde kullanılan biçiminde varlığını koruma, zorunluluk hali gibi terimlerle eşit görmek yanlıştır. Başeren'in (2003: 25) belirttiği gibi bunun nedeni, yukarıda ifade edilen dönemde bir kuvvet kullanma yasağının olmadığı ve devletlerin uygulamalarında sınırsız bir kuvvet kullanma hakkının hâkim olmasından kaynaklanmaktadır.

Briand-Kellogg ve BM Antlaşmasında ortaya konulan savaş/kuvvet kullanma yasağı ile uluslararası hukuk *jus ad bellum*'dan *jus contra bellum*'a doğru gelişti (Kolb & Hyde, 2008: 23). Yani uluslararası hukuk çerçevesinde 'savaş hukuku', kelimenin kelimesi 'savaşa başvurma hukuku'ndan 'savaşa karşı hukuk' istikametine gelişim gösterdi. BM Antlaşmasında tanımlanan kuvvet kullanma yasağı, başlı başına savaşın bir hak olarak görüldüğü geleneksel *jus ad bellum*'dan farklı olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle *jus contra bellum*, BM Antlaşmasındaki kuvvet kullanma yasağını en iyi tanımlayan gelişmedir. Briand-Kellogg Paktı savaşı bir dış (ulusal) politika aracı olarak yasaklarken, savaş uluslararası politikanın bir aracı olarak meşru kalmaya devam etti (Dinstein, 2011: 86). Üstelik ulusal politika dışındaki bir amaçla savaşa başvurulmasının mümkün olduğu bir yorumunun da doğmasına sebep oldu. BM Antlaşması, kuvvet kullanma yasağıyla ilgili Briand-Kellogg Paktı'ndaki bu anlaşmazlıkları ve belirsizlikleri dikkate alarak geliştirilmiştir (Dinstein, 2011: 86). Önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere, burada tanımlanan kuvvet kullanma yasağı, savaşın topyekünleşmesi tehlikesi karşısında, devletlerarası ilişkileri siyasi şiddetten arındırma amacıyla ortaya çıkmıştır.

Madde 2/4'te belirtilen kuvvet kullanma yasağını, dar veya geniş bir yasak biçiminde yorumlayan yazarların bulunmasına rağmen, Madde 2/4 özellikle Soğuk Savaş yıllarında uygulamada geniş bir yasak olarak varlığını korumuştur. Savaşın yasaklandığı için, kuvvete başvuran devletler, meşru müdafaa yaptıklarını savunmuşlardır. Meşru müdafaa istisnasının, ABD'nin 'Teröre Karşı Savaş' başta olmak üzere büyük güçlerin (Rusya'nın Gürcistan, Kırım ve Ukrayna'daki

askeri operasyonlarında yaptığı gibi) tek taraflı güç kullanımını haklı göstermek amacıyla kullanılması, bu kavrama yeni bir önem kazandırmıştır (Chinkin & Kaldor, 2017: 130). Bu bağlamda ABD, İngiltere ve Rusya'nın mevcut kuvvet kullanımının izin verdiğinden daha esnek bir yorumunun yapılması gerektiğini savunmaları dikkat çekmektedir (Chinkin & Kaldor, 2017: 130). Söz konusu devletlerin bu davranışları, literatürde kuvvet kullanma yasağının dar kapsamlı mı yoksa geniş kapsamlı bir yasak olduğu üzerine tartışmalar doğurduğu gibi, buna bağlı olarak da meşru müdafaa kavramının değerlendirilmesi üzerine de önemli tartışmalar tetiklemiştir. Burada belirtmek gerekir ki, Madde 2/4'te ifade edilen yasağın geniş kapsamlı bir yasak olduğu argümanı uluslararası hukukçuların çoğu tarafından kabul edilirken, ABD Hükümetinin Dış İşleri Bakanlığı için çalışan tüm hukuk danışmanları tarafından dar bir yasak şeklinde yorumlandığıdır (Gazzini & Tsagourias, 2012). Örneğin Avcı Dronlar aracılığıyla başka bir devletin topraklarında gerçekleştirilen, hedef gözeterek yok etme eylemi, ABD Dış İşleri tarafından El-Kaide ve Taliban gibi terörist gruplara karşı meşru müdafaaaya sahip olunan 'doğal hak' çerçevesinde gerçekleştirildiği savunulmuştur (Chinkin & Kaldor, 2017: 163). Chinkin ve Kaldor'in (2017: 173) dikkatimizi çektiği gibi, meşru müdafaa hakkının yorumlanması, devlet dışı aktörlerin saldırılarına verilen cevapları (9 Eylül), devlet dışı varlıkların savunulması (Güney Osetya), sınır dışı yaşayan vatandaşların korunması (Gürcistan, Ukrayna) ve dış saldırıların beklentisini (Irak, Afganistan) kapsayacak şekilde esnetilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle savaşın değişen niteliğinin mevcut kuvvet kullanımı güçlendirmek yönünde dikkate alınmadığı sürece, kuvvet kullanımını düzenleyen çerçevenin büyük güçlerin yorumları çerçevesinde giderek esnetilmesi tehlikesinin öne çıkacağı söylenebilir.

BM'nin kuvvet kullanma yasağını koymasından beri devletlerarası savaşlar giderek azalmıştır. Öte yandan bu yasağa rağmen savaşlar uluslararası alandan kalkmamıştır. Bu yasaktan bu yana yaklaşık yüzden fazla savaş yaşanmıştır. Aslında uluslararası alandan kalkan savaş değil, savaş ilan olmuştur (Yalçinkaya, 2008: 137). Bununla beraber, 1945 sonrası dönemde devletlerarası savaşlarda bir düşüş olduğunu gözlemek mümkündür. Buna rağmen, devletlerarası savaşlarda bir azalma gözlemlenirken, bu sefer devlet içi çatışmalarda bir artış olduğu birçok ampirik çalışma tarafından da ortaya konulmuştur. Başka bir deyişle, Madde 2/4 çerçevesinde yasaklanan devletlerarası kuvvet kullanımı uygulamada bir istisna haline gelirken, bu yasağın dışında kalan devlet içi silahlı çatışmalar ve yukarıda 'yeni savaşlar' tanımı altında incelediğimiz tüm silahlı çatışma türleri yeni norm olmuşlardır. Bu açıdan baktığımızda, modern *jus contra bellum*, savaşın değişen niteliği veya yeni savaş türleri karşısında yetersiz kaldığı gözükmektedir. Anlaşılacağı üzere, bunun önemli bir nedeni *jus contra bellum*'un gelişmesinde sadece savaşın politik teorisinde tanımlanan savaş biçimi-

nin, yani devletlerarası savaşının esas alınmasından kaynaklanmaktadır. Günümüz siyasi şiddette, ne saldırganlar ne de savunmacılar zorunlu olarak devletler değildirler (Chinkin & Kaldor, 2017: 157). Tarihsel bir bakış açısından, *jus contra bellum*'um geliştiği İkinci Dünya Savaşı sonrası ortamında, kuvvet kullanımını devletlerarası savaş ile eşitlemek doğru bir hamle olarak görülebilirken, devlet içi savaşın yeni norm olduğu günümüzde, *jus contra bellum*, dar kapsamlı veya sınırlı bir yasak olarak kalmaktadır. Burada 'dar kapsamlı yasak' ifadesi kesinlikle Julius Ston'un ve takipçilerinin (McDougal & Feliciano, 1961: 238) ileri sürdüğü şekilde anlaşılmalıdır. Burada ileri sürülen dar kapsamlı yasak ifadesi, Stone'in Madde 2/4 yasağıyla ilgili öne sürdüğünden farklı olarak, savaş veya kuvvetin niteliğiyle veya boyutuyla ilgilidir. Başka bir deyişle, Madde 2/4'ün yasakladığı kuvvet kullanma devletlerarası savaşa denk geldiği için, günümüzde uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden devlet içi çatışmalar, bu yasağın dışında bırakılmasına işaret ederek, mevcut *jus contra bellum*'un dar kapsamlı veya sınırlı kaldığı ileri sürülmektedir. Burada ileri sürülen argümandan çıkan sonuç, Madde 2/4'ün dar olarak yorumlanması değil, kuvvet kullanma yasağının 'yeni savaşlar' boyutunu kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği yönündedir. *Jus contra bellum*'un günümüz savaşların dinamiklerini de dikkate alarak genişletilmesi gerektiği iddiası, beraberince yeni soru ve sorunlar getirdiği için bunlar ayrı bir çalışmanın konusu olabilir ve bu yüzden bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu çalışma, ne yapılmalı sorusuyla ilgili olmaktan çok, günümüzde kuvvet kullanma yasağının veya *jus contra bellum*'un savaşın değişen niteliğiyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ve 'yeni savaşlar' olgusundan nasıl etkilendiğini ortaya koymakla sınırlıdır. Sonuç olarak, önceki dönemlerde (Orta Çağ, Modern Çağ) savaşın değişen özellikleri, 'haklı' olması veya 'dış politikanın bir aracı' olarak görülmesi gibi, *jus ad bellum*'un gelişmesine yansıtılırken, günümüzde savaşın değişen nitelikleri mevcut *jus contra bellum*'a yansıtılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, ayrı alanlar düzenledikleri halde *jus in bello*'nun da 'yeni savaşlar' olgusundan olumsuz etkilendiğini söyleyebiliriz.

Jus in Bello

Silahlı çatışmalarda şiddeti sınırlandırmayı amaçlayan Uluslararası İnsani Hukuk¹⁴ veya Silahlı Çatışmalar Hukuku (*The Law of Armed Conflict, kısaca LOAC*) olarak da bilinen modern/çağdaş *jus in bello*'yu aşağıda ifade edilen iki görevi yerine getirmek açısından tanımlanabilir. Birinci olarak, çatışmalara doğrudan katılmayan veya katılmaktan vazgeçenleri korumak/bağışmalak (*sparring*). İkinci olarak (savaşa girilen nedenlerden bağımsız olarak) düşmanın askeri potansiyelini zayıflatmakla ifade edilebilen, silahlı çatışmanın amacına

¹⁴ Bu alanda en son terim olarak ortaya çıkan Uluslararası İnsani Hukuk, Kızıl Haç Hareketi'nin doğuşuyla beraber gündeme geldi.

ulaşması için gerekli (şiddet) miktarını sınırlı tutmaktır (Sassòli, 2006: 1). Modern *Jus in bello*'nun temel prensipleri şu şekilde özetlenebilir: sivil ve savaşanlar arasındaki ayırım; *hors de combat* (savaş dışı) kabul edilenlere saldırının yasaklanması; gereksiz acıya sebebiyet olmanın yasaklanması; zorunluluk ilkesi ve orantılılık (gereğinden fazla güç kullanmamak) ilkesi (Sassòli, 2006: 2).

Silahlı Çatışma Hukuku 1949 Cenevre Sözleşmesi Madde 2'de 'silahlı çatışma' teriminin kullanılmasıyla gündeme geldi. Bu terim bu alanın kapsamına giren ve hukuki olarak düzenlenen çatışma sayılarını artırmak amacıyla kullanılmıştır (Kolb & Hyde, 2008: 16). Böylece silahlı çatışma terimi, devletlerin belirli bir çatışmayı savaş olarak kabul etmesine bağlı olmaksızın gerçekleşen tüm silahlı çatışmaları kapsamayı amaçlamıştır. Başta 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinde savaşanların savaşta kullandığı yöntemler ve silahlar/araçlar üzerine olan odak noktası, sonradan 1949 Cenevre Sözleşmeleri'yle yaralı ve hasta askeri personel gibi savaş mağdurlarının korunması, denizde hasta ve yaralıları koruma (İkinci Sözleşme), savaş esirlerin (Üçüncü Sözleşme) ve sivillerin korunmasına (Dördüncü Sözleşme) doğru gelişti. Bu değişimi tetikleyen en önemli gelişme İkinci Dünya Savaşında savaş esirlerine ve sivillere yapılan kötü ve insan onuruyla bağdaşmayan muamelelerdir. 1945 sonrası dönemde artan bir şekilde kendini hissettiren devlet içi savaşlar veya uluslararası olmayan silahlı çatışmalardaki savaş mağdurlarının durumunu düzenlemek için Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 yılında iki ek Protokol eklenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Anlaşılabileceği üzere, *jus in bello*'nun "temel işlevi savaş dışı kalanların gereksiz ıstıraplardan kurtulması ve şiddetten uzak olmalarının sağlanmasının yanında savaşanların da 'iyi muameleye' tabi tutulmasını" (Yalçinkaya, 2008: 139) sağlamak ve böylece savaşanların savaşta neleri yapabilir ve neleri yapmamaları gerektiğini düzenlemektir. Savaşın tarihsel gelişimi ile paralellik gösteren *jus in bello*'nun, savaşanlar ve savaşmayanlar arasında ayırımının kalktığı ve savaş dışı kalması gereken kategorilerindekilerin (özellikle korumasız çocuklar ve kadınlar) ölüm oranlarının çok yüksek olduğu yeni tür savaşlarda uygulanması çok zorlaşmıştır. Örneğin geleneksel *jus in bello* çerçevesinde *hors de combat* olarak sayılan kadınlar ve çocukların savaşa dahil olmaları ve ona aktif bir biçimde destek vermeleri sorunu *jus in bello*'nun uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Yeni savaşlardaki gelişmelerden dolayı baskı altında kalan *jus in bello*'nun bir diğer kavramı da ayırım gözetme ilkesidir. Örneğin 2016 yılında Doğu Halep'te Rusya ve Suriye tarafından sivillerin bombalandığı, hastanelerin ve tarihi önem taşıyan binaların yıkıldığı iddiası, ayırım ilkesinin sorgulanmasına yol açtı (Chinkin & Kaldor, 2017: 252).

Yeni tür savaşlarda yer alan devlet-dışı aktörlerin *jus in bello*'ya tabi olmasının engel değilse de, bu aktörlerin *jus in bello*'yu ihlal etme veya hiçe sayma potansiyelinin yüksek olması büyük bir sorun teşkil etmektedir (Yalçinkaya,

2008: 139). Chinkin ve Kaldor'un (2017: 262) belirttiği gibi *jus in bello*'nun kendisi 'yeni savaşlar'ın amaçları, hedefleri ve yöntemleri ile açık bir çatışma içindedir. *Jus in bello* çatışma sırasında sivillere verilen zararı en aza indirmeyi amaçlarken, 'yeni savaşlar'da siviller kasten hedef alınmaktadırlar. Üstelik, DAES örneğinde olduğu gibi, bu tür aktörler farklı savaş felsefelerine veya hukuk standartlarına sahip oldukları için *jus in bello*'nun ihlal edilmesinden propaganda malzemesi ve terörün yayılması konusunda yarar sağlıyorlar. Bu durumda 'askeri hedef' 'terör' ile yer değiştirmektedir.

Öte yandan, *jus in bello*'nun, ABD Başsavcısı Alberto Gonzales tarafından eski geleneksel savaşlar için geçerli olduğu bu nedenle 'Terörle Mücadele' kapsamında katı sınırlamalar getirdiği gerekçesiyle yeniden düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu kapsamda ABD tarafından öne sürülen 'yasadışı savaşan' veya 'düşman savaşan' kavramı *jus in bello* çerçevesinin dışında çıkmak ve 'üstün acil' durumlarda işkence uygulamaları meşrulaştırmak için kullanılarak (Chinkin & Kaldor, 2017: 230) *jus in bello*'nun daha fazla etkisizleştirilmesine yol açmıştır. Chinkin ve Kaldor'a göre *jus in bello* ile ilgili en temel sorunlarından biri yasaklamadığı eylemleri meşrulaştırmasıdır. Diğer bir deyişle *jus in bello*'nun esas yasakladığı öldürmenin kendisi değil, onun belirli uygulanma biçimleridir. Chinkin ve Kaldor (2017: 230) bu çelişkili durumdan çıkılması için "savaşın, insan haklarının ihlali olarak anlaşılması gerektiğini; bu durumda, insan hakları hukukunun egemen yasal rejim olması" gerektiğini öneriyorlar.

Sonuç

Uluslararası hukuk genel olarak ve özellikle BM Antlaşması, modern devletlerarası alanı düzenleme girişimlerinin ürünüdür. Bu kapsamda kuvvet kullanımını düzenleyen 'savaş hukuku' modern uluslararası hukuk sisteminin temelini oluşturmaktadır. Modern devlet, meşru şiddet kullanma tekeline sahip, Lockeci veya Rousseaucu bir toplumsal sözleşmeye dayalı bir ulus-devlet ve 'doğa durumu'ndaki iç anarşiyi devletin dışına, yani uluslararası alana iten Hobbeas'çu bir devlet türü olarak varsayılmaktadır. Bu biçimde tanımlanan devletler arasında meydana gelen savaş, başta sorunları çözmek için bir dış politika aracı olarak tanımlanırsa da, art arda yaşanan iki dünya savaşının getirdiği yıkıcılık derecesi nedeniyle yasaklanmış ve kuvvete başvurma bir istisna haline getirilmiştir. Bu durumda, kuvvet kullanma yasağı uluslararası hukukun temel bir ilkesi haline gelirken, kuvvet kullanımını bir istisna haline getirilmiştir. Savaşın veya kuvvet kullanımının yasaklanması, hem onu bir dış politika aracı olarak kullanma şartlarının değişmesinden, hem de yıkıcılık derecesinin rasyonel olmayan düzeye ulaşmasından (topyekünleşmesinden) kaynaklanmıştır. Kuvvet kullanma yasağı, modern devletin yürüttüğü modern savaşa işaret etmiş ve modern savaşın doğurduğu sorunlara bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. *Jus ad bellum* ve *jus in bello* açısından modern savaş (devletlerarası savaş) hem sınırlandırılabilir, hem

hem de hukuka aykırı savaş suçlarının yaşandığında bu suçları cezalandırmak mümkün hale gelmiştir. Bu açıdan, BM Antlaşmasında tanımlanan kuvvet kullanma yasağının genel olarak modern savaşın doğurduğu sorunlara cevap verdiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan günümüzde farklı alanlardan (sosyoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, savaş tarihi) gelen yazarların belirttiği gibi savaşın niteliği değişime uğramıştır. Makalede savaşın değişen biçiminin hem *jus ad bellum*, hem de *jus in bello*'nun uygulanması açısından çeşitli zorluklar doğurduğu gösterilmeye çalışıldı. *Jus ad/contra bellum*'un düzenlemek için esas aldığı devletlerarası modern savaş türü günümüzde (1945 sonrası dönemden itibaren) bir istisna haline gelmiştir. Devlet içi çatışmalar ve 'yeni savaş' türleri ise yeni norm olarak varlıklarını her geçen gün artırmaktadırlar. 'Yeni savaşlar' genelde devlet-dışı aktörler tarafından icra edildiği için *jus ad bellum*'un ve *jus in bello*'nun aradığı meşruiyet endişelerinden yoksundur veya El-Kaide'nin veya DAES'in örneğinde olduğu gibi, farklı meşruiyet standartlarına sahiplerdir. Bu çerçevede, kuvvet kullanma yasağının uluslararası alanın siyasi şiddetten arındırılmasına odaklanması nedeniyle, günümüzde sıkça görülen devlet içi şiddetini önlemek açısından yetersiz kaldığı değerlendirilmektedir. Modern devletin ortaya çıkışı, devlet içi şiddetin ortadan kaldırılması ile eşit görülmüştür. Sosyal bilimciler, sosyologlar ve uluslararası ilişkilerciler ise Batılı modern devlet tipinin tüm dünyaya aynı koşullarda yaygınlaşmadığına işaret ederek, zayıf devletlerin Üçüncü Dünya'da hâkim devlet türü olduğunu, bu nedenle 'zayıf devletler'de *jus ad/contra bellum*'un çerçevesinde değerlendirilemeyen şiddetin hâkim olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer bir biçimde, *jus in bello*'nun uygulanması açısından esas olan savaşan ve savaşmayan arasında ayırımının yapılması, 'yeni savaşlar' örneklerinde adeta olanaksız hale gelmiştir. Sonuç olarak, topyekünleşen modern savaşın yarattığı devletlerarası krizini düzenlemek için bugünkü biçimini alan *jus ad/contra bellum* günümüzdeki savaşın dönüşümü karşısında yetersiz kaldığı ileri sürülmüştür. Özetle bu çalışmada savaş hukukunun gelişmesi savaşın evrimiyle yakından ilişkili olduğu varsayımdan hareketle, tarihsel olarak savaş alanında meydana gelen gelişmelerin savaş hukukuna yansıdığı, ancak günümüzdeki silahlı çatışmaların niteliğinde meydana gelen değişimlerin *jus contra bellum*'a ve *jus in bello*'ya yansımadağı ileri sürülmüştür.

Kaynakça

- Ali, T. (Ed.) (2001). *Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi*. İstanbul: OM Yayınevi.
- Armstrong, D., Farrell T. & Manguashca B. (Ed.). (2005). *Force and Legitimacy in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, D., Farrell T. & Manguashca B. (Ed.). (2012). *International Law and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Aust, A. (2010). *Handbook of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barkawi, T. (2006). *Globalisation and War*, Lanham: MD Rowman and Littlefield,
- Bartholomew, A. (Ed.). (2006). *Empire's Law: The American Imperial Project and the 'War to Remake the World'*. London: Pluto.
- Başeren, S. H. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bauman, Z. (2001). Wars of the Globalisation Era. *European Journal of Social Theory*, 4(1), 11-28.
- Booth, K. (2001). *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions*. New York, Frank Class.
- Booth, K. (2007). *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brocklehurst, H. (2007). Children and War. *Contemporary Security Studies*, Oxford: Oxford University Press.
- Brown, C. & Ainley, K. (2005). *Understanding International Relations*. New York: Palgrave.
- Brown, C. (2007). 'The Twilight of International Morality'? Hans J. Morgenthau and Carl Schmitt on the end of the Jus Publicum Europaeum. *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Brownlie, I & Apperley, C. J. (2000). Kosovo Crisis Inquiry: Memorandum on the International Law Aspects. *International and Comparative Law Quarterly*. 49 (04), 878 – 905.
- Brownlie, I. (2001). 'International Law and the Use of Force by States' Revisited, <http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/1/1/1.full.pdf> (12.05.2012).
- Buzan, B. & Lawson, G. (2015). *The Global Transformation: History, Modernity and the Making of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Byers, M., & Nolte G. (2003). *United States Hegemony and the Foundations of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Castells, M. (2010). *The Information Age Economy, Society, and Culture: End of Millennium*. Wiley-Blackwell.
- Chinkin, C. & Kaldor M. (2017). *International Law and New Wars*. New York: Cambridge University Press.
- Clausewitz, C. (1968). *On War*, with an introduction by Anatol Rapoport. Harmondsworth: Pelican Books.
- Clausewitz, C. (2007). *On War*. New York: Oxford.
- Collins, R. (2008). *Violence: a Micro-Sociological Theory*. New Jersey: Princeton University Press.
- Creveld, M. (1991). *The Transformation of War*. New York: The New Press.

- Çelebi, A. (2008). *Devlet, Toprak, Egemenlik: Carl Schmitt'in Düşüncesinde Siyasal Kavramı ve Kurucu İktidar Sorunu*, Ankara: İmaj Kitabevi.
- Dinstein, Y. (2011). *War, Aggression and Self-Defences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duffield, M. (2001). *Global Governance and the New Wars*. New York: Zed.
- Eckhardt, W. (1990). Civilizations, Empires and Wars. *Journal of Peace Research*, 27 (1), 9-24.
- Falk, R. (2004). *The Declining World Order: America's Imperial Geopolitics*. New York, Routledge.
- Fleming, C. M. (2009). New or Old Wars? Debating a Clausewitzian Future, *Journal of Strategic Studies*, 32 (2), 213-241.
- Gazzini, T. & Tsagourias, N. (2012). *The Use of Force in International Law*. New York: Routledge.
- Gellner, E. (2006 [1983]). *Nations and Nationalism*, Malden, MA: Blackwell.
- Gill, S. (1995). Globalisation, Market Civilisation, and Disciplinary Neoliberalism. *Millennium*, 24 (3), 399-423.
- Glennon, M. (2001). *Limits of Law, Prerogatives of Power: Interventionism After Kosovo*. New York: Palgrave.
- Glennon, M. (2015). The Limitations of Traditional Rules and Institutions Relating to the Use of Force. *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*. New York: Oxford UP.
- Gray, C. (1999). Clausewitz Rules, OK? The Future is the Past-with GPS. *Review of International Studies*. 25, 161-182.
- Greenwood, C. (2008). Historical Development and Legal Basis. *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York, Oxford University Press.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. İstanbul: Metis.
- Held, D. & McGrew, A. G. (Ed.) (2002). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press.
- Herberg-Rothe, A. (2007). *Clausewitz's Puzzle: The Political Theory of War*. New York: Oxford UP.
- Huntington S. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil Military Relations*. Cambridge: The Belknap Press.
- Jackson, R. (2005). *Classical and Modern Thought on International Relations: From Anarchy to Cosmopolis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Johnson, J. T. (2004). From Moral Norm to Criminal Code: The Law of Armed Conflict and the Restraint of Contemporary Warfare. *Ethics and the Future of Conflict: Lessons from the 1990s*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

- Johnson, J. T. (2014). *Sovereignty*. Georgetown University Press.
- Jung, D. (2003). *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars*. New York: Routledge.
- Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity.
- Kaldor, M. (2007). Oil and Conflict: the Case of Nagorno Karabakh. *Oil Wars*. London: Pluto.
- Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized violence in a Global Era*. London: Polity Press.
- Kaldor, M. (2013). In Defence of New Wars. *Stability*. 2 (1), 1-16.
- Keen, D. (2006). *Endless War? Hidden Functions of the 'War on Terror'*. London: Pluto.
- Keskin, F. (1997). Silahlı Çatışmalar Hukukunun B.M. Kuvvetlerine Uygulanması. *SBF Dergisi*. 52 (1), 447-466.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.
- Keskin, F. (2006-2007). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler*, 3 (12), 49-70.
- Kohen, M. (2003). The use of force by the United States After the end of the Cold War, and its impact on international law. *United States Hegemony and the Foundations of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Kolb, R. & Hyde R. (2008). *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts*. Oxford: Hart Publishing.
- Leander, A. (2004). Wars and the un-making of states: Taking Tilly seriously in the contemporary world. *Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research*. New York: Routledge.
- Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. New York: Routledge.
- Malesevic, S. (2010). *The Sociology of War and Violence*. New York, Cambridge University Press.
- McDougal, M. S. & Feliciano, F. P. (1961). *Law and Minimum World Public Order*. Yale University Press.
- Mearsheimer, J. (2005). Hans Morgenthau and the Iraq war: Realism Versus Neo-Conservatism. www.opendemocracy.net (11.08.2017).
- Meiertöns, H. (2010). *The Doctrines of US Security Policy: An Evaluation Under International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Moller, B. (2004). Post-Trinitarian war and the Regulation of Violence. in Steffano Guzzini and Dietrich Jung. *Contemporary Security Analyzis and Copenhagen Peace Research*. New York: Routledge.

- Münkler, H. (2007). Clausewitz and the Privatization of War. *Clausewitz in the Twenty-First Century*. New York: Oxford UP.
- Newman, E. (2004). The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective Is Needed. *Security Dialogue*. 35 (2), 173-189.
- Oppenheimer, F. (1922). *The State*. New York: Vanguard.
- Ortiz, C. (2004). Regulating Private Military Companies: States and the Expanding Business of Commercial Security Provision. *Global Regulation: Managing Crises After the Imperial Turns*. New York: Palgrave.
- Özdemir, A. M. (2011). *Güç, Buyruk, Düzen*. Ankara, İmge.
- Özen, Ç. & Bağdadi I. (2010). When Not Losing is Winning: Terrorist Organisations and Asymmetrical War. *Use of Force in Countering Terrorism*, IOS Press.
- Panitch, L. & Gindin, S. (2003). Global Capitalism and American Empire. *Socialist Register 2004: The New Imperial Challenge*. London: Merlin Press.
- Peoples, C. & Vaughan-Williams N. (2010). *Critical Security Studies: An Introduction*. New York: Routledge.
- Raffo, V., Sriram C. L., Spiro P. & Biersteker T. (2007). Introduction: International law and International Politics old Divides, New Developments. *International Law and International Relations: Bridging theory and practice*. New York: Routledge.
- Reus-Smit, C. (Ed.) (2004). *The Politics of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassöli, M., Antoine A., Bouvier & Quintin A. (2006). *How Does Law Protect in War?* Geneva: ICRC.
- Schmitt, C. (2006). *The Nomos of the Earth: in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press Publishing.
- Schnabel, A., & Thakur R. (Ed.) (2000). *Kosovo and the challenge of humanitarian intervention: selective indignation, collective action, and international citizenship*. New York: United Nations University Press.
- Shaw, M. (2000). *The New Western Way of War: Risk-Transfer War and its Crisis in Iraq*. Cambridge: Polity.
- Sheehan, M. (2008). The changing character of war. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Sorensen, G. (2001). *Changes in statehood: the transformation of international relations*. New York: Palgrave.
- Stone, J., (1954). *Legal Controls of International Conflict*, London: Rinehart.
- Tangör, B. & Yalçınkaya, H. (2010). Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel Askeri Şirketler. *Uluslararası İlişkiler*, 7 (25), 127-154.
- Thakur, R. (2006). *The United Nations, Peace and Security*. New York: Cambridge University Press.

- The Independent International Commission on Kosovo. (2000). *Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Oxford University Press.
- Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Toynbee, A. J. (1950). *War and Civilization, Selections from A Study of History*. New York: Oxford University Press.
- Weller, M. (2010). *Iraq and the Use of Force in International Law*. New York: Oxford UP.
- Weller, M. (Ed.) (2015). Introduction: International Law and the Problem of War. Marc Weller. *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*. New York: Oxford UP.
- Wheeler, N. (2001). Humanitarian Intervention after Kosovo: Emergent Norm, Moral Duty or the Coming Anarchy? *International Affairs*. 77 (1), 113-128
- Williams, P. D. (2008). War. *Security Studies: An Introduction*. New York: Routledge.
- Yalçinkaya, H. & Türkeş K. T. (2008). Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar. *Güvenlik Stratejisi Dergisi*. 4 (7), 55-89.
- Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. Ankara: İmge.